

SZÁLLÁSI ÁRPÁD: ORVOSOK ÉS A NYUGAT ELSŐ ÉVFOLYAMAI

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Hogy mit jelentett az orvosok életében a 'Nyugat', arra bizonyára sok idős kolléga még fiatalos izgalommal emlékezik, s hogy mit nyújtottak az orvosok ennek a havonta kétszer megjelenő pompás periodikának, arról a megsárgult lapok vallanak, ugyanis betűhív másolatban még csak az első évfolyam jelent meg. Nem vagyunk illetékesek irodalomtörténeti jelentőségét méltatni, de (legalábbis tudunkkal) orvostörténeti érdekességeit eddig nemigen vették észre, pedig azokban sem szűkölködik.

Mint ismeretes, nem kevés progresszív kontra konzervatív vita következményeként jelent meg a 'Nyugat' első számra 1908 január elején. A főszerkesztő, senior Ignotus, alias Veigelsberg Hugó – akinek „mellesleg” az apja ugyancsak orvos volt –, a szerkesztők: Fenyő Miksa és Osvát Ernő. Nem volt könnyű dolguk, kezdetben az írók és olvasók száma közt alig volt mennyiségi diszcrepancia, s a Dévénynél betörő „új időknek új dalaival” nemigen lehetett cirógatni az (alig) olvasó középosztály országos önámítását. Csak egy vékony, főleg fővárosi polgári réteg sejtette, miről van szó, közöttük nem kevesen voltak haladó gondolkodású orvosok. Legszínvonalasabb irodalmi folyóiratunk első orvosszakértője a tragikus sorsú Csáth Géza, Kosztolányi unokatestvére.

Igaz, 1908-ban Csáth még csak cselédkönyves, de zenekritikával tanári szinten adta le névjegyét. Első cikke – már az első számban – az 'Éjszakai esztétizálás', Wagner muzsikáján meditál. Ugyanebben a számban jelentkezik a jeles kritikus az 'Anyagyilkosság' című novellájával. Ennek a dosztojevszkiji mélységű írásnak a jelentőségét Illés Endrétől Karinthy Ferencig elég sokan méltatták. Pillanatnyi kiúttalanságból fakadó kényszertragédia ez, mert a Witman fiúk nem akarták megölni szülőanyjukat. De hát a kamaszok ékszerrel akartak kedveskedni egy lánynak, s az ékszereket az anya jó ösztönrel elrejtette. Sajnos, a saját hálószobájának a vitrinjébe. Az ablakot viszont be kellett törni, hajnalban, késsel, amikor feltehetőleg a legmélyebben alszik. A zörejre viszont fölébredt, s a kés szinte reflex mozdulattal a mellkasába hatolt. Irracionális tett, akár Raszkolnyikové.

Csáthban a készülődő pszichiáter találkozott a lappangó íróval, s egzisztencialistákat megelőző egzisztencialista remekmű született. Nem bűnözésre ösztökélő krimi és nem is erkölcsi ítélezés, hanem hátborzongató írói csoda. Az értők érzik értékét, a börtönlakók amúgy sem olvassák. Még Dosztojevszkijt sem. A 17. számban a 'Délutáni álom' című novellájával mutatkozott be. Álmában természetesen a mesés Bagdadban jár, találkozik Sindbad varázslóval, aki könnyből jósol. A néma gróf kisasszony viszont sírni csak halott gyermeke fölött képes. A szépséges nővel előbb Perzsiában, majd Pesten találkozik – álmában. S a csoda megtörténik. Halott gyermekük könnyet csillogtat az anya szemén, Pesten, egy hópelyhes sírdomb fölött, amely egy átok érvénytelenné válását is jelentette. Íme Sindbad megjelenése a magyar irodalomban – Krúdy előtt.

Folytassuk tovább zenekritikával. A muzsikát nem a kizárólagosan klasszikusok vagy holnapi klasszikusok magaslatáról ítélte meg. Elbúcsúztatta Szentirmay Elemért és a spanyol

Sarasate személyét, a „vén cigányokat”, mert hiszen „a zeneművészet meztelenül kézzelfoghatóan él az ő kis formáikban” is, úgylis megadják az árát sikereiknek, elfelejtik őket, Szomory szavaival szólva:

„Régi nóta, híres nóta elfeledve
Régi cigány, híres cigány eltemetve”.

Mennyire igaza van mindkettejüknek. Vajon hányan tudják, hogy a 'Csak egy kislány van a világon' című dalt Szentirmay írta?

Hogy mennyire érezte a muzsikát, bizonyítja a következő cikke, amit d'Albert-ről írt. Csáth a zeneszerzőket négy csoportba osztotta: 1. Zsenik; 2. Tehetségesek és ízlésesek; 3. Tehetségesek, de ízléstelenek; 4. Tehetségtelenek. Szerinte d'Albert a 2. és a 3. keveréke. 'A hegyek alján' című operája ügyes Wagner–Verdi keverék (nyílt reminiscencia nélkül), de magyarországi sikerét elsősorban Környi Béla csodálatos tenorjának köszönheti.

Végül az 1908-as évfolyamban Koessler Jánosról ír. A német zenepedagógusról, aki nyelvünket nem tudta megtanulni. Eötvös Károly (pont ő, a faji előítéletek elleni nagy harcos) az Akadémia nevében meg is támadta miatta. Csáth Géza megvédte illendően és meggyőzően. Mert az ő tanítványai voltak: Dohnányi, Buttykai, Bartók, Kodály, Weiner Leo, a könnyebb műfaj kiválóságai közül Lányi Ernő, Kálmán Imre, Szirmay Albert, Jacobi Viktor, hogy csak a legnevesebbeket említsük. Hogy az oroszok (Glinka, Csajkovszkij, Rimszkij-Korszakov, Rahmanyinov), a lengyelek és finnek mellett mi is „betörtünk” a zenénkkel Nyugatra, az ennek a nagyszerű zenepedagógusnak köszönhető.

Az első évfolyamban találkozunk egy másik orvossal is, aki végül írásra adta a fejét. Salgó Ernő, az 'Írók és színdarabok' szerzője a 4. számban ismerteti Maurice Barrés 'Le voyage de Sparte' című útirajzát. Szereplői az antik kultúrát a balkáni jelennel szembesítik, történelmietlenül, nem rejtve véka alá kiábrándultságukat. Csakhogy Byron és Lamartine másképp látták, s nekik volt igazuk. Nem lehet nem említeni, hogy Ady Endrének az önvallomás-szerű 'Mihályi Rozália csókja' is ebben a kötetben jelent meg. Melancholiájával a lues apotheosisa.

De haladjunk tovább. Tisztelettel ír a lapban Szász Zoltán a modernséggel egyáltalán nem „vádolható” Ágai Adolf útikönyveiről, ami azt is bizonyítja, hogy a 'Nyugat' pont a szakításával válik hagyományörzővé. A nagy utazóról, akinek „ereiben, szervezetének szövetében, ott munkál a keleti fajták nagy vitalitása és régi kultúrája”.

Nem hiányzik a szociológia sem. P. Kropotkin munkája, 'A kölcsönös segítség, mint természettörvény' hosszú ismertetőt kap a 10. számban. A recenzió szerzője Láncki Jenő, a fordító Madzsar József. A recenzor szerint Kropotkin a modern tudományos anarchizmus megalapítója, ezért inkább Rousseau, s nem Marx rokona. Ez a régi családból való, Svájcba emigrált orosz herceg, akit az Internacionáléból mint nihilistát kizártak, végül Angliában telepedett le. Szerinte a kölcsönös segítség, mint természeti törvény, legalább annyira feltétele az evolúciónak, mint Darwin tana a létért folytatott küzdelemről. Vajon nem az angol praktikum és a pravoszláv messianizmus összehangolási kísérlete ez? Kropotkin dicséri a régi faluközösséget. Zavaros elméleteivel önmagát cáfolja meg legtöbbször, viszont a hozzáfűzött kommentár ma is helytálló, különösen az állam szerepét illetően. Meglepő megállapítás (anno 1908): „A mai Oroszország hasonlít a forradalom előtti Franciaországhoz”.

Noha nem orvos írta, megemlíthető Hatvany Lajosnak a 'Crimen laesae sanitatis' című írása, felemlés felelet Lengyel Menyhért írására. „Az egészség buta és józan, nincs lírája, csak bőföggése, nincs álma, csak horkolása, nincs szerelme, csak érzékisége és nincs szenvedése.” Hatvany részben igazat ad vitapartnerének Heine, Verlaine, Leopardi, Spinoza, Novalis avagy éppen Arany János esetében. De ott az ellenpélda: Lamartine, vagy egy rangosabb névsorral fölérő Goethe, aki a 'Diner zu Koblenz' című versében

„Lavater és Basedow közt
ülök életvidáman...
Próféta jobbra, proféta balra,
a világfi közepén”.

a nagy életművész megtestesítője. Goethe ellen nehéz érvelni. Tudták ezt mindketten, még az őrjöngő Nietzsche is az egészséges weimari óriásba kapaszkodott kétségbeesetten.

A teljesség kedvéért szólnunk kell még egy orvos végzettségű költőről, aki a 'Nyugat'-nak kezdettől fogva munkatársa volt, Peterdi Istvánról. Van egy szép verse Budapesthez, ehhez a köröngteteg zsibongó városhoz:

„De hogyha majd romokba fekszel
S a Multság ezüst lelke leng föléd;
Holt köreidbe zártad a béke örökét
És ellenségeidtől megmenekszel:
Leszálok rád és megcsókolom földed”.

Úgy is lett. Az ostrom napjaiban „csókolta” meg a földet, amely testét befogadta.

Az 1909-es évfolyam már nem ily gazdag orvostörténeti érdekességű cikkekben, de nem is szegény. A nyitás megint Csáth Géza íratlan privilégiuma, aki Bartók Béla új kottáit, azaz 24 kisebb zongoradarab megjelenését köszöntötte. Ez „még a legeslegújabb zenével táplálkozók füleit is megdöbbeníti. Alapja mégis ott van mindenkinben. Ezeket az érzéseket minden finom idegű ember érezte.” Lányi Ernő új dalairól szólva fejcsóválva állapítja meg, hogy bizony „nem nagyon előkelő társaságba került: Frater Loránd, Dankó Pista, Dóczy József mellé”, még Kosztolányi-versekre írt melódiái is „kottapiacra készültek”. Izgalmas az 'Opium' című prózája, amelynek alcíme: 'Egy ideg orvos leveles ládájából'. Csáth ekkor már a Moravcsik-klinika orvosa volt. Itt már félreérthetetlenül a morfinista írja le a múltó élvezetét. „A gyönyör eltünteti a körvonalakat és az értelmetlenségeket. Kihelyez bennünket a tér béklyóiból és az idő zakatoló másodperc óráját megállítja, langyos hullámokon emel bennünket a lét magasságaiba.” Itt az elcsúszás kegyetlen dokumentuma, hasztalan próbál föltápáskodni. Pedig 'A varázsló kertje' című novelláskötetét Hegedűs Gyula így jellemzi: „egy költő csudálatosan tiszta lírája csendül fel s a megpendített finom hangok halkán továbbrezegnek a mi lelkünkben”.

Ez a felette igényes kritikus nemcsak mulandó cigánydalokkal, de a szeme láttára, füle hallatára születő pesti „folklórral” szemben is megértő, hiszen Heltai, Szép Ernő, Molnár Ferenc írják az igényes szövegeket és Szirmay Albert, Kálmán Imre, Zerkovitz Béla a fülbemászó zenét. S ott a Nagy Endre-kabaré, Medgyaszay Vilma interpretálásával. Létjogosultságát tagadni képtelenség lenne, hiszen a mázolósegéd nem dudorászik Bartók-zenét.

Ignotus cikket ír az Erzsébet-szanatóriumról, Okolicsányi-Kuthy Dezső könyvét ismertette. Érdekes, hogy a páratlan műveltségű Ignotus nem juttat pár ismertető-elismerő sort Korányi Frigyesnek, pedig a magyar bel- (és tüdő) gyógyászat akkori nesztorának bizonyára jól esett volna. Megteszi helyette Csáth Géza (megint csak ő), aki az orosz Vereszajev és a magyar Pikler J. Gyula orvosi emlékeit ismerteti. „Humanisták mindketten – írja Csáth –, de hogy úgy mondjam, nem értelmi alapon (mint ezt a nagy orvosoknál, példák: Billroth, Eiselsberg, Korányi látjuk), hanem elsősorban érzelmi alapon.” Ami fiatal orvosoknak való, filantrópiái nevelésre.

Ebből az évfolyamból megismerjük még Pásztor Árpád 'A harmadik' című színművét Salgó Ernő recenziójában. Az apát, aki törvénytelen gyermeke kedvéért képes törvényes

feleségétől elválni. Megállapítása nem nagy dicsőség első színházunkra, mert a darab „sokkal méltóbb volt a Nemzeti Színházhoz, mint a Nemzeti Színház a darabhoz”.

Nagy esemény volt Ferdinand Loewe karmester fellépése fővárosunkban. Beethoven, R. Strauss, Delibes, Goldmark és Csajkovszkij műveit vezényelte, s méltó hozzá Csáth kritikája. Ugyancsak írt Beretvás Hugó Ady-dalairól. Szerinte hiányzik belőlük a tartózkodás előkelősége és az egyszerűség meggyőző ereje, s ezen még Környi Royal-beli előadása sem segített. Beretvás tehetséges zeneszerző, kitűnő prozódíával komponál, de az egyszerűség hiánya alapvető hibája.

Ennyit az első két kötet bennünket érintő cikkeiről. A harmadik (1910) már Ehrlich nagy felfedezését ismerteti, nagy lelkesedéssel és furcsa asszociációkkal.